

Kozma László

Juhász Gyula költői világa (III.)

Filozófia

Hordozhat-e a vers filozófiai tartalmakat? A *Milyen volt...* elemzése azt bizonyította: igen, a költészetbe beletartozhat az ismeretelmélet, a filozófia. Juhász Gyula, ahogyan láttuk, komolyan érdeklődött a filozófiai kérdések iránt. Az író, a költőt tulajdonképpen az emberi sors ragadja meg, hogyan válhat mélyebbé annak megismerése.

A gondolkodó

Rodin szobrára

Boldog szobor, te bronz vagy és öröklét,
Némán borongsz e dult világ felett.
Nem érzed a kor sulyát, szörnyü dölyfét
És hogy halottak már az istenek.

Gondolkodók, bus társaid a földön
Ma sirva állnak egy nagy sir előtt
És eltévedt bárányok, tiszta költők
Riadva járják a nagy vérmezőt.

Gondolkodó, mi forna ércfejedben,
Ha szived érző volna, mint övök
És látnád, hogy a világ mily sötét?

Komor szobor, e bomlott végtelenben
Az öröm már csak antik remek
Hideg, szüz márvány ajkain remeg.

A vers a *Világ* 1916. január 16-i számában jelent meg. Ezt a verset, mint a háborúellenes magyar költészet egyik reprezentatív darabját, több más magyar verssel együtt Lovag Ádám franciára fordította, és kiadta a zimmerwaldiak irányzatához tartozó Demain című genfi folyóirat 1916. november-decemberi számában

— írja a kritikai kiadás. (KK 2: 115 474) Az antik műveltség az utolsó két sorba sűrűsödik — de a háttérnek, a művészi alkotások ismeretének ott kell lennie, hogy egy ilyen vers megszülethessen. A versben végig bujkál az „r” alliterációja, komor zengést adva a soroknak. Az antik remekek hűvössége filozofikus távolságtartást jelöl. A versben jelen van a publicista is, a háború konkrétuma, az örök művészet és a pusztítás ellentéte.

A bölcs

Nyugalmas, tiszta szemmel nézni mindig
A háborgó és mulandó világot,
Az örök törvényt betartani sírig,
Spinóza, ez volt a te hivatásod.

Boldog bölcs, kinek állandó szerelme
A gondolat, kiben ott él az Isten,
Téged nem rendített jó, bal szerencse,
Te tudtad, hogy a vándorutad itt lenn

Örök körökbe tart és mint a gyémánt
A porban, egyszer fölragyog a lélek
És kiszabadul majd a gondolat.

Boldog bölcs, eltűnődve nézek én rád,
Ki úgy díszítéd föl magányodat,
Hogy gazdagabb volt, mint ott künn az élet.

A keltezés 1934. szeptember 30., utolsó költeményei közé tartozik. (KK 3: 110 325) A „gyémánt” szó József Attilának is kedvelt kifejezése lesz. Szikrázó tökéletesség, a gondolat fegyelmezett ragyogása. Hitének összefoglaló megfogalmazása ez a sor: „A gondolat, kiben ott él az Isten” — a gondolkodás nem önmagába forduló folyamat, hanem a teremtés maga, és ez a költészet is.

Költészet

Juhász Gyulának több verse szól a költészetéről, a nyelvről, a költészetnek az egyéb művészeti ágakkal való kapcsolatáról. Ezeket a gondolatait absztrakt szinten is megfogalmazza, de személyeken keresztül is ábrázolja.

Zene

Az ember, amíg fiatal, erős,
Úgy véli, hogy egész nagy zenekar
Van a szívében, kürtök és dobok,

Hegedűk, hárfák, csellók, fuvolák
 És mind az élet örömét, a szépség,
 A jóság és igazság himnuszát
 Ujjongják viharozva és vidáman.
 Nem veszi észre, hogy a jó zenészek
 Lassacskán szépen elhallgatnak és
 Elszöknek egyenkint egy más vidékre.
 Nem veszi észre, hogy fekete posztó
 Jön a dobokra és hogy elrekednek
 A trombiták s a száguldó ütem
 Mindegyre lassúbb. Mígnem egy napon
 Magában áll az utolsó zenész
 S tört hangszerén egy hang sír elhalón,
 Mintegy segítségért kiáltva égre,
 Majd csak susog és elnémul örökre
 A bánat.

A vers először a *Délmagyarország* 1934. december 25-i számában jelent meg, itt a keltezése 1934. december. (KK 3: 118 328) Szabadversnek tűnik, de alliterációk csillannak, egy-egy rím (egy napon — elhalón), áthajlások, szokatlan tárgyias ige-használat (himnuszt ujjong) jelenik meg. A hangszerek áradó felsorolása halmozás, az ifjúság bőségének a kifejezése, mely az utolsó sorral szemben az ellentét stilisztikai eszköze is. Csakugyan egy egész zenekar hallgat el. A vers Haydn Be-fejezetlen szimfóniájára utal, érdekesség, hogy a zeneszerző nevét nem említi, ez is sűrítés, elhallgatás, rejtvénytű utalás. A hasonló megoldások, rejtett hivatkozások a reneszánsz esztétikájára is jellemzőek voltak. Érdekesek Juhász Gyula kései szabadversei: láttuk, milyen fölényesen kezelte a formát, hogyan volt képes egyszerűségbe rejteni bonyolult rímképleteit, alliterációit. Ezekben a versekben az eszközök még rejtettebbek, a ragok összecsengése jelenik meg, mint a „dobok — fuvolák — zenészek”, „égre — örökre”, ebben némi disszonancia is rejlik, Bartók zenéjére is emlékeztetve. Azért egy-egy asszonánc mégis felcsendül „egy napon — elhalón” mozaikrím, a rövid-hosszú „o” váltakozásával — ezek olyan fölényes formakezelést mutatnak, mint mikor a festő már nem is használ ecsetet a festék felhordására. A hangszerek elhallgatásával erősödik a csönd, mely szintén a kompozíció része, az utolsó sor ezért már egyetlen szó, melynek jelentése a némaság tartományába terjed tovább. A tóban már csobbanás nélkül futnak tovább a hullámok.

Szavak

Szavak, csodálatos szavak.
 Békítenek, lázítanak.

Eldöntenek egy életet.
Följárnak, mint kísértetek.

Szárnyalnak, mint a gondolat.
Görnyedve hordnak gondokat.

Világokat jelentenek.
Mehaltál, ha már nincsenek.

Dalolnak és dadognak ők.
Gügyögnek, mint a szeretők.

Ölnek és feltámasztanak.
Szavak, csodálatos szavak.

A vers a *Reggel* 1934. november 26-i számában jelent meg. Keltezése: Szeged, november végén. (KK 3: 113 326)

A kétsoros strófákból álló vers az ellentétekre épül. Ezek változatos formában fejeződnek ki, egyrészt a sorok, másrészt a sorokon belüli szavak, kifejezések szembeállításával. Érdekes eszköz, hogy mindegyik sor végén pont van, tehát mindegyik sort befejezett mondatnak kell tekintenünk, más kétsoros strófákból álló verseiben a strófák általában összetett mondatok. Az első strófa így két hiányos mondatból áll, melyek végén egy pillanatra elgondolkodunk, ez a vers filozófiai jellegét erősíti. Az első sor a „szavak” szó kettőzése, a második előtt minőségjelző áll, de a mondat lezárása miatt ennek mélyebb jelentése van, a „csodálatos” minőségjelző bizonyos állítmányi jelentést is sűrít. A második sorban két ellentétes értelmű igei állítmány található. A harmadik strófában a sorok állnak szemben egymással, a „gondolat — gondokat” szójátékszerű ismétlődés, annomináció, ilyen az ötödik versszakban a „dalolnak — dadognak” is. A hatást a harmadik versszak második sorában a „g” alliterációja erősíti, a negyedik versszakban a „h” alliterációja, illetve a „ha” hangkapcsolat ismétlődése. A kezdő és befejező strófa szerkezete hasonló, két ellentétes jelentésű állítmánnyal, de a sorok sorrendje megcserélődött. Csakugyan csodálatosak ezek a szavak, és az alkalmazott stilisztikai alakzatok is.

A költőnek

Magány, szegénység szórköntöse fed,
De te vagy az Úr papja, ne feledd!

A te ígédre épülnek falak
És ódon tornyok porba omlanak.

Irigység, átok követ rád vetik,
De meg fog majd követni mindenik.

Mert a jövődő trónja rád marad,
Romok fölött és szivárvány alatt.

Koldus-szegényen, bármily egyedül
Szivedben mégis Dávid hegedül,

Ceciliának orgonája bűg,
Benned dalolnak minden vértanúk.

Benned zenélnék minden csillagok,
Szemedben Isten visszfénye ragyog.

Magány, szegénység szörköntöse fed,
De hordozod az örök életet!

A vers a *Reggel* 1932. május 23-i számában jelent meg, keltezése Szeged, 1932. május 12. A kritikai kiadás szerint a vers címzettje Terescsényi György mérnök, író, újságíró. (KK 3: 96 319) Juhász Gyula utolsó verseiben összefoglalta hivatása lényegét: a költő papként hirdet igét. A kritikai kiadás 1932-ből csak két verset tartalmaz.

Logikai szerkezet és stilisztikai eszközök: A kétsoros strófák ellentétet és fokozást, kiegészítést, bővülést fejeznek ki, Juhász Gyula kihasználja ezt a sokféle lehetőséget. Az első versszak első és második sora ellentét, a „szörköntös” metafora, szimbólum erejű kifejezés. Az első strófa felelőjében az „f” alliteráció egy szótaggal előrébb mozdul, a hívó kettős „e” magánhangzósora a felelőben háromra bővül, szétsugárzó rím. Ugyanakkor a hívóban három „ö” található, az első hosszú, a felelőben az „e” magánhangzósor előtt két „a” hang jelenik meg. Más-más magánhangzók, de a ritmusuk azonos. A harmadik strófában a „követ — követ” szójáték, annomináció fejezi ki a magatartás változását. Az ötödik strófától gyönyörű fokozás valósul meg. Dávid hegedűszava Cecilia orgonájára erősödik, hogy megszólaljon az emberi hang, a vértanúk kórusa. A „bármily egyedül — Dávid hegedül” öt szótagú rímekben csakugyan hegedűszó hallatszik. A következő strófa rímeinek mélyebb hangzása már az orgonaszót idézi: „orgonája bűg — vértanúk”. A következő strófában a csillagok zenéje Isten visszfényének ragyogására változik, szinesztézia, látás és hallás, visszhang és tükröződés összekapcsolódása. A „minden csillagok — Isten visszfénye ragyog” szétsugárzó rím, idegen magánhangzók keveredésével, a költői nyelvben a hétköznapi beszéd természetességét valósítja meg.

Vojtina új ars poétikája a fiatal költőkhöz (részlet)

...Magyar légy és ne mondd, de ezt mutassa
 A versed színe, íze és szaga,
 Amint magyar volt és költő Balassa,
 Bár idegenben gyakran járt maga.
 Magyar légy, mint a római palástban
 Dörgő Petur volt a zordon Berzsenyi
 S homéri és virgili vers folyásban
 Vörösmartynk Dunánkat zengeti.
 Petőfi is, akár republikáról,
 Akár juhászról énekel, magyar,
 S Arany, idézve ötszáz velszi bárdot,
 Egy örök magyar bánatot takar!

A vers először a *Magyarság* 1924. november 1-ji számában jelent meg. (KK 2: 355 566) A fiatalokhoz írott ars poétikából az elkötelezett költő vonásai bontakoznak ki.

Ének Bukosza Tanács Ignácról

Kecskedudás volt, vén magyar szatír,
 Felőle hét határban vert a hír.

Lakzin, toron csak fújta egyaránt,
 Túlharsogta az életet, halált.

Betyárok, csárdák eltűntek tova,
 Ő itt marad s nem fáradt el soha.

A városba ment néha s a cigányt
 Leintette: magának muzsikált.

Oly göggel nézett a kocsmába szét,
 Mint egy Homér. Mögötte volt a nép,

A mult, a puszták, egy magyar világ,
 Ujjongva sirtak a melódiák.

A vers a *Nyugat* 1935. áprilisi számában jelent meg. (KK 3: 120 329) Messziről érkezett ez a szatír Juhász Gyula költészetébe — egészen a görög mondák világából, ahol a nimfákat riogatta. Juhász Gyula lírájában kezdetben (Annára gondolk című verse) összefoglalója volt műveltségélményének, a költő saját alakját

is megrajzolta benne. A szó jelentése itt kibővül, egy paraszti énekest jelöl, aki-ben Juhász Gyula saját költészetét is megrajzolja. Már a vers címe is öntudatosan húzza ki magát, ezt a nevet mindenkinek ismernie kell. Talán még Arany János tamburás öregura is eszünkbe jut, aki magának muzsikálgat. A második sorban a „hét határban vert a hír” kifejezés szinte már legendává növeli Bukosza Tanács Ignác alakját. A hetes szám a népköltészet otthonosságát idézi, a „ver a hír” tájnyelvi alak. A „visszhangot ver” kifejezést is eszünkbe idézi, Bukosza Ignácnak a híre mindenütt ott van, mindenütt találkozunk vele, mindenütt fölharsan a muzsikája. Valóságos személyről van szó, akit gyakran hívtak meg különböző alkalma-
 makra. A népi hangszerek jelen vannak Juhász Gyula költészetében, a Tápai lagziban a bőgő brummog, kevésbé derűs hangokon. A második strófában a harsogó zene kissé humoros módon mutatja a teljes beleélést, a muzsikálás örömét. Megjelenik a magyar történelem, minden muzsikává lesz. Ez a szatír egyesíti magában Nietzsche görögség-élményét, a reneszánsz érdeklődését a görög kultúra iránt, a homéroszi költészetet, hogy muzsikájában olyan ősi magyar dallamokat hordozzon, melyeket Bartók Béla is összegyűjthetne. A sokszólamúság jellemző Juhász Gyula költészetére is, hiszen ennek a búcsúzó szatírnak az alakjában saját magát rajzolta meg: a költemény egyike utolsó verseinek. A derűs hangvételtől nem gondolnánk, hogy fejfájással, súlyos depresszióval vívódott, hogy míg ez a szatír fújja a dalát, ő egyre mélyebben süllyed a hallgatásba. A régi műveltségélményt egy-egy szó, személynév jelzi, kecskeduda, szatír, Homér — ez is a sűrítés formája. És hányféle rímet, alliterációt, asszonáncot tud kifűjni ezen a dudán! Az első strófa három „a” hangját a felelő egy névelőbe tömöríti, a vén dudás híre mindenfelé szétfut. Az ötödik strófában a felelő megint csak tömörít. A második strófában a szóbelseji „h” a szó elején bukkan fel, mert a halált túl kell harsogni. A „magyar világ” „m”-je a „melódiák”-kal alliterál, az alliteráció két idegen magánhangzót is keretbe fog, de a rím éppen ez által természetesebb. A kétsoros strófákban az ellentétek, párhuzamok mellett az áthajlásra is találunk példákat.

Szerelem

Juhász Gyula Anna-versei szimbolikus erővel foglalják össze kapcsolatait, szerelmeit. Az érzelmek mellett fölfedezzük bennük a művészi alakítás józanságát is. Az Anna-versekben más szerelmi kapcsolatait is megjeleníti. Ezzel kapcsolatosan Péter Lászlót idézzük: „A költő, akinek szívét Eörsi Júlia után és Zöldi Vilma után is megdobogtatta még néhány színésznő, környezetében felbukkanó kedves nőalak, egyre inkább visszatért az »egyetlen és kegyetlen« Anna emlékéhez. Mi sem jellemzőbb, mint hogy »Epilógus« című versének kéziratában (1921) Júlia nevét Annáéra cserélte, mielőtt megjelentette volna: »Volt egy anyám és egy Annám...« S hiába hódolt még két másik színésznő Annának, Tamás Annának meg Kaszab Annának, ezután még Gábor Marának, Étsy Emiliának, Péchy Erzsinek

vagy éppen Fischhof Ágotának, Hajnal Finikének, Tóth Máriának, az őskép — ahogyan Féja Géza találóan megfogalmazta — győzedelmeskedett.” (Így élt Juhász Gyula, 191. o.)

Kétségtelenül megragadó az egyetlen szerelméhez ragaszkodó, mellette egész életén át kitartó költő képe, ez a magatartás azonban stilizált, az Anna-versek értelmezésekor, a szerelmi érzés mellett, figyelembe kell venni a művészi alakítás, megformálás, absztrakció szerepét is.

Annára gondolok

Szatir, ki bennem élsz, a hellén tavaszokból
Lelkembe szállt szatir, pogány, vidám dalos,
Mért vagy ma bánatos? Mert oda már az ókor
S a mosolyos borág bús dértől harmatos?

Talán azért borús nyilt homlokod nagy ive,
Mert görög nap derűt nem csókol rá soha
S azért olyan beteg a szemed égi színe,
Mert benne nem ragyog thalassza mosolya?

Kit vig majálisok szőke tüzei hittak,
Ki annabálokön nézted a táncokat,
Mig dalra nógatott a lámpion s a csillag,
Szatir, ki bennem élsz, hol hagytad el magad?

Hisz vannak még tanyák és jegenyék a szélben,
Vannak szőke habok és vig majálisok
És annabáli csók is csattan még az éjben
És vannak ó borok és vannak vig ivók!

Szatir, ki bennem élsz, talán szemébe néztél,
Tán szőke fürtein feledted nagy szemed,
Talán te is, te is Anna hajához értél
Mikor a dal Vénusz bájához érkezett?

S azóta nincs, ugye, se pogányság, se vigság.
A körtánc a mezőn s az evoé oda,
A kacagó szatir hiába fujja sipját,
Oly mélán sir a síp, mint fájó oboal!

A vers először a *Nyugat* 1909. augusztus 16-i számában jelent meg, az *Új versek* kötet is tartalmazza. A kritikai kiadás szerint a verset Anna is olvasta. (KK 1: 224-473) A költeményben élő módon van együtt műveltségélmény és szerelem, a gö-

rög világ az Anna-szerelm háttereként jelenik meg. A művészet szereti másban kifejezni önmagát, ezt Ovidiustól is tudjuk, aki az Átváltozásokban a művészi alakítás esztétikáját is megírta. Debussy 1894-ben alkotta az *Egy faun délutánja* című zeneművét, a téma az impresszionista zenében, balettben is megjelent, több műfajban kapcsolva össze különböző korok művészetét. A „Szatír, ki bennem élsz” a versszakok élén háromszor ismétlődik, a hasonló forma a *Milyen volt...*-at is jellemzi.

Ancsa él

Ancsa, a régi cseléd,
Be sokszor eszembe jut újra,
Idézem méla szemét,
Ó szőke haja koszorúja!

Ő volt a vad idegenben
Én árva, szomorú párom,
Nevem se tudta a kedves
S nem sejtette, merre világom?

Nem tudta, hogy egy ország
Bánata vert a szivemben
S az árva emberiség
Szerelme volt a szerelmem.

Hogy messze időn, teren át
És gyűlölségen és átkon,
Haragon, háborúkon
És túl síron, túl a halálon

Ancsa, én nem múlok el
És ő is, a szőke, a balga,
Tót temetőnek ölén
Kikél és fölnevet e dalba!

A vers először a *Magyarország* 1922. április 30-i számában jelent meg. (KK 2: 278 541) A szerelmi érzés az „árva emberiség” szerelmét is jelenti, írói hitvallását is megfogalmazza.

Fohászzkodás

Annák, szerelmek, elbocsátom őket,
Mint őszi lomb a szálló levelet.
Szőkén keringve hulljanak az őskert
Örök rögére, holt álmok felett.

Ragyogjanak, míg tudnak, a tűnő fény
Hunyó világán, vágyam lángja az,
Mult ifjúságom gazdag temetőjén,
Míg jó a tél, mely dalol és havaz.

Én addig állok álmom omladékán,
Magányom dombján s nézem hallgatag,
Hogy a napóra árnya mint halad.

Forgó szerencsék és forgó planéták
Táncolnak ott fenn és elmúlnak itt lenn,
De élsz és vársz örök szerelmem, Isten!

A vers először a *Pesti Napló* 1922. április 16-i számában jelent meg. (KK 2: 275 540)

Az első sorban Anna neve többes számban áll, így fejezi ki, hogy a személy-név a költő valamennyi szerelmének összefoglaló megjelenítése. A többes szám szerepét az elvonatkoztatásban a *Milyen volt...*-ban is tárgyaltuk. Az örök szerelmem Isten, a beteljesedés, amely felé a teremtett világ törekszik. A szerelmi érzés a létezés egészében nyeri el értelmét. Érdekes a „forgó planéták” — „álmom omladékán” asszonánca. Az „o” rövidülése itt is megtalálható, a felelőben az asszonánc elején megjelenik az „á”, mely az utolsó magánhangzóval keretezi és így bővíti a felelő asszonáncát. Toldalékos rím, csakhogy a toldalék a magánhangzó-sor elején, nem a végén jelenik meg — egyedi, Juhász Gyulára jellemző megoldás. A *Milyen volt...*-ban a „tudom már — sárguló nyár” asszonáncban találkozhattunk hasonlóval, a „sárguló nyár” „u — ó — á” hangsorának elején az „á” betoldásnál. A felelőben az „om”, illetve „mom” hangsor ismétlődik szó végén és szó elején, tekinthetjük hangátvetésnek is, az álmok omlását érzékeltetve. Az „őket — őskert” rímben a felelő magába foglalja a hívót, az őskert csakugyan befogadja a szálló leveleket. A „tudnak a tűnő fény — gazdag temetőjén” asszonáncban a hívóban és a felelőben két magánhangzó azonos, a „t” alliterációja megnyújtja a hívó magánhangzó-sorát, a két „t” a felelőben egy szóba tömörül. A mássalhangzók alliterációját is figyelembe véve, az asszonánc végül is hat szótagú, de rendkívül változatos, az élőbeszédhez közelít. A magánhangzók kombinációinak kibogozását az Olvasóra bízunk. Juhász Gyula szavai nem váratlanul ragyognak föl, azt komoly ritmikai tényezők alapozzák meg. Az „állok álmom

omladékán” magánhangzó-sora az „l” alliterációival együtt érzékelteti az álmok összeomlását. A záró rímben „itt lenn — Isten” a „t” alliterációja húzódik egy szótaggal előbbre, a felelő mozaikrímként egy szóban tömöríti a hívó magánhangzóit, az „Isten” fogalma összefoglalója a versnek. A szerelem érzése valóban átfogó élmény, a versekben az emberiség iránti szerelem és az Isten-szerelem a létezés egészét fogja át.

Anna örök

Az évek jöttek, mentek, elmaradtál
Emlékeimből lassan, elfakult
Arcképed a szívemben, elmosódott
A vállaidnak íve, elsuhant
A hangod és én nem mentem utánad
Az élet egyre mélyebb erdejében.
Ma már nyugodtan ejtem a neved ki,
Ma már nem reszketek tekintetedre,
Ma már tudom, hogy egy voltál a sokból,
Hogy ifjúság bolondság, ó de mégis
Ne hidd szívem, hogy ez hiába volt
És hogy egészen elmúlt, ó ne hidd!
Mert benne élsz te minden félrecsúszott
Nyakkendőmben és elvétett szavamban
És minden eltévesztett köszönésben
És minden összetépett levelemben
És egész elhibázott életemben
Élsz és uralkodol örökkön, Amen.

Az Anna-szerelem kései verse az *Anna örök* című költemény, mely először a *Pesti Napló* 1926. július 11-i számában jelent meg. A kritikai kiadás szerint „Rendkívül érdekes a kézirat és a *Pesti Napló* egyetlen szónyi változata: a 18. sor utolsó szava eredetileg nem „Amen” volt, hanem „Anna”. (KK 3:17 292) A kritikai kiadás által említett változat összhangban áll Juhász Gyula többértelműséget kedvelő stílusával. A befejező szó, akár amen, akár Anna, mindenképpen szakrális tartalmú, erre az „örökkön” kifejezés utal, a „mindörökkön örökké amen” kifejezést idézve.

A vers tulajdonképpen három hatsoros strófából áll, melyek nincsenek sorközzel elkülönítve. A 11-10-es sorok jambikus lüktetésűek. A három strófa három összetett mondatot jelent, ez a *Milyen volt...* strófaszerkezetét is jellemezte.

Az első strófa első négy sora igével végződik, az áthajlason belül párhuzamos szerkesztés valósul meg. Az ötödik-hatodik sor Dante Isteni színjátékának kezdő jelenetére, az erdei bolyongásra emlékeztet.

A második strófa háromszoros sor eleji ismétléssel indul, az érzelem elmúlását kifejezve. Azonban a párhuzamos szerkezet mégis nyugtalanságot hordoz, az ismétlés mintha önmagát akarná meggyőzni, ezt a strófát záró felkiáltójel is mutatja.

A harmadik strófa első két sora szintén áthajlás, melyet háromszoros mellérendelés követ, ez a strófa formailag is összefoglalja az előző kettőt. A csattanó az utolsó mondat, mely nyelvi fordulatával az imádság befejező szavaira emlékeztet. A tömörítés itt sem hiányozhat, az „örökkön örökké” szóképből az „örökkön” maradt meg, idézve az imádság, a fohász hangulatát. A „nyakkendő, levél, köszönés” szavak a hétköznapi világot idézik, az Anna-élmény sokszínűségét mutatják, az elvontabb vallomások mellett.

Impresszionista költőink kedvelték a nyakkendőt, mely Tóth Árpád Körúti hajnalában lila dalra kelt, Kosztolányi Dezsőnek kisdíák korában vékony, sárga szalag volt a nyakkendője (*Rózsa* című versében), a Juhász Gyuláé félrecsúszik. Tóth Árpád és Kosztolányi Dezső versében a nyakkendőnek a színe jelenik meg. Juhász Gyula versében a nyakkendő jelzője melléknévi igenév, az igei tulajdonság dinamizmusával. Nem a színe a fontos, nem futó impresszió, két ember kapcsolatát jelöli.

Az utolsó strófában az egyszerű „és” kötőszó sor eleji háromszoros ismétléssel jut kiemelt szerephez, az előző sor közepén található „és”-sel az ismétlés tulajdonképpen négyszeres. A versbeli ismétlések bizonyos monotóniát, az emlékezés gépies cselekvéseit jelölik. Mennyi kincset őriz hétköznapi nyelvünk — ezt is megtanulhatjuk Juhász Gyulától. A vers nem rímtelen, az utolsó strófában rímeket találunk. Van ezekben a rímekben bizonyos disszonancia és a veszteség utáni gépies cselekedetek monotóniája: „szavamban — köszönésben — levelemben — életemben.” Ezek a látszólag hanyag rímek kiválóan jellemzik a lelkiállapotot.

Emberkép

Mi az ember célja, miért vagyunk a világon? Mi az értelme létezésünknek? Természetes kérdései ezek a költészetnek, Juhász Gyula válasza: az ember Isten felé törekvő lény, céljait a munkával, az alkotással teljesítheti be.

A dóm zenéje

A dóm örök vágyával égbe tör fel
S büszkén dacol az elmúló idővel.

Ő a magasság s békesség királya
S a szíveket mind imádságra várja.

De az ölében néha viharozva
Fölharsog a zene az oszlopokra,

Az oszlopokról föl a messze égre,
A tiszta vágy ujjongó szent zenéje.

Ember, bármily törékeny: lelki dóm vagy,
Vágyad, hogy az örök Istenbe olvadj

S boldog magasba zengjen orgonádon
A földi bánat és az égi álom!

A vers a *Szeged* 1924. december 7-i számában jelent meg. A kritikai kiadás szerint „König Péternek, a költő sógorának *Missa sollemis* című Fogadalmi templom-miséjét a vers első megjelenése napján mutatták be a szegedi színházban, a Szegedi Dalárda, a Filharmónikus Zenekar, a Szegedi Polgári Dalárda és a MÁV Hazánk Dalkör közreműködésével. A verset erre az alkalomra írta a költő.” (KK 2: 367 570) A vers létező személyhez, egy zeneműhöz és magához a zeneszerzőhöz kapcsolódva fejez ki elvont gondolatokat, Juhász Gyula más alkotásaihoz hasonlóan. Az ember célja Istenben teljesülhet, törékenysége ellenére is lelki dóm — íme, Juhász Gyula emberképe.

Himnusz az emberhez

Az emberhez száll himnuszom ma,
Hittel hadd harsogom dalom,
Nagy ismeretlenek helyében,
Dacos fejem meghajtva mélyen
Ez ismerőst magasztalom.

Tudjátok-e, hogy mi az ember?
A por s a végtelen fia;
Istent teremtő csodaszellem,
Hitvány pehely vasvégzet ellen,
Viaskodó harmónia!

Nézzétek: izzad tar mezőkön,
Sarcól a rögből életet,
Nap égeti és túske marja,
Tépázza ég és föld viharja
Csókolják fény és fellegek!

Nézzétek: napba törtetően
Mint épít büszke kupolát.

Az égbe lendül lelke, karja,
Kőhomloka, ércakarátja
Magosba, mélybe száll tovább!

Ó, ember, én hiszek tebenned
Ó, ember, mint szeretlek én,
Te nyomoruságos, hatalmas,
Te végzetes, te diadalmas,
Utód az Isten örökén!

A vers először a *Budapesti Napló* 1905. december 31-i számában jelent meg. (A művet később átírta, mi az eredeti változatot közöljük.) (KK 1: 83 386) A költeményben hasznosította Nietzsche filozófiájának egyes elemeit, de kritikáját is megfogalmazta. „Nietzsche életének végső eredménye, az Also sprach Zarathustra lényegében nem tudományos, amint formájában sem az. Nem lehet filozófiai alkotás, mert hiszen nincs szilárd ismeretelméleti alapozása, ami nélkül nem képzelhető el valódi metafizika Kant óta, de tudományos sem lehet, mivel teljességgel hiányzik belőle a pozitív alap, a tények. ... Nietzsche Übermenschének semmi reálitása nincsen. Filozófiai fantom és szociális agyrém csupán, de föltétlenül gyönyörű elsőrendű költői alkotás, amely a világköltészet legnagyobb egyéniségei mellé ülteti Nietzschét.” (Nietzsche és a társadalom, *Az Új Század*, 1905. november) (KK: 5: 60)

A vers ellentétekre épül, az erőteljes hasonlatok költészetének belső dinamikáját is jelzik. A vers nem vallásellenes, inkább arra utal, hogy az ember, Isten képmása, társává lesz a teremtésben. Utód Isten örökén, aki rábízta a Földet.

Kalazanti Szt. József emlékezete

Árváknak atyja, ifjuság vezére
Hozzád siet a hü emlékezet,
Ki fenn ragyogsz már csillagként az égbe,
Mert igazságra vittél ezreket.
Mint oltárról, a zsoltár és a tömjén,
Úgy száll dalunk ma Hozzád, égbe törvén.

Nemes ősöknek méltó sarja voltál,
Nemes volt *lelked*: jóság, szeretet,
Nem kard kellett neked, de tiszta oltár,
Hol áldozatul hoztad szívedet,
És ez a nagy szív tele égi tüzzel
Világosít és száz kétséget üz el.

Szent hivatásod csillagára néztél,
 Ez vezetett s el nem hagyott soha.
 Ott ragyogott ez tenger szenvedésnél
 S mindig győztél: tudás Apostola!
 Hódító voltál, de nem ütközetben,
 Győzelmi zászlód ott leng hű szivekben!

Árváknak atyja, ifjuság vezére
 Feléd száll most is az emlékezet,
 Ki fennragyogsz már csillagként az égbe',
 Mennyei rózsák nyílnak már Neked!
 A hitnek és tudásnak tiszta hőjét
 Bearanyozza az örök dicsőség!

A vers a *Máramarosszigeti Kegyes Tanítórendi Algimnáziumnak az 1906/7. tanév végi értesítőjében* jelent meg. Az értesítő szerint az iskola Kalazanti-ünnepélyén Juhász Gyulának „a szentről szóló versét szavalta Kompóthy József III. o. t.” (KK: 1: 133 408). Máramarossziget első tanári állomáshelye, 1906 őszétől egy tanévet tartózkodott a városban. Ma határváros, vonzaskörzetének jó része Ukrajnához tartozik.

Hangsúlyosan kell szólnunk arról a gondolkodásbeli, hitbeli alapról, melyet a piarista gimnázium, az ott szerzett ismeretek, a váci noviciátusban eltöltött év biztosítottak Juhász Gyula számára. A verseiben megnyilvánuló Mária-tisztelet, de költészetének hangvétele, egyszerűsége is utal a piarista gyökerekre. Számára a hit magától értetődik, nem viaskodás és harc, hanem megtartó erő. Az elfogadás, a kételkedés nélküli, magától értetődő Isten-szeretet nem feltűnő, de erőteljes. „nem takart seb kell, inkább festett vérzés!” — írja Babits Mihály Arany Jánoshoz szóló versében az újabb idők lantosairól, de talán a mindenkori közízlésről is, mely a rikítót, a hangosat részesíti előnyben. Juhász Gyula költészetében, gondolataiban a „takart sebet”, a rejtettet kell észrevennünk. Számára a fokozás a csönd, az elmélyülés, a hallgatás. Hallgatni csak a nyelv eszközein keresztül lehet, de jelzői, kifejezései rejtett értelemmel telnek meg, virágai, színei titkos értelmű rózsák. A költészet is munka és tevékenység, kimondott szó, csodatévő ige.

A munka

Én őt dicsérem csak, az élet anyját
 Kitől jövőendő győzelmünk ered,
 A munkát dalolom, ki a szabadság
 Utjára visz gyász és romok felett.

A gyárkémény harsogja diadalmát
 S a zengő sinen kattogó vonat.

A béke ő, a haladás, igazság,
Mely leigazza a villámokat.

Nagy városokban, végtelen mezőkön
A dala zeng és zugni fog örökkön,
Míg minden bálvány porba omol itt.

Én őt dicsérem csak, az élet anyját,
Kinek nővére Szépség és Szabadság
S kinek világa most hajnalodik.

A vers a *Munka* 1920. augusztus 15-i számában jelent meg. (KK 2: 238 524) A vers röviddel a trianoni békediktátum június 4-i aláírása után született. Egészen fantasztikus, hogy Juhász Gyula ilyen gyorsan gyakorlati programot fogalmazott meg az újjáépítésre. A kritikai kiadás adatai szerint a vers 1945-ben és az 1956-os forradalom leverése után falragaszokon is megjelent, újjáépítő munkára buzdítva a dolgozókat. Arról, hogy melyek voltak a megszületés körülményei, mit jelentenek a versben a „gyász és romok”, és hogy Juhász Gyula világgépéhez mennyire hozzátartozik a vallás, a hit, természetesen szó sem esett. Néhány költői eszközt említünk. A második versszakban a „harsogja diadalmát — haladás, igazság” rímekben a „h” alliterációja és a magánhangzók variációi tűnnek fel. A „kattogó vonat — villámokat” rímekben a felelő „v”-je négy szótagos rím elejére kerül, a rím kibővül, szétsugárzik. A hívóban kettő „o” van, az első hosszú, a felelő ezt sűriti. A magánhangzók egyéb variációjának megfejtését az Olvasóra bizzuk. A „mezőkön — örökkön” hívójában az „ö” szétsugárzik, a kettőből három lesz, de hogy változatosabb legyen, a hívóban a hosszú változat is megvan, az időmértéket nézve hívó és felelő megegyezik. A „porba omol itt — most hajnalodik” az „o” és az „a” variációival lep meg, a hívóban az „o”-t, a felelőben az „a”-t kettőzve.

A Munkásotthon homlokára

Ki itt belépsz, templomba lépsz be,
Szentség a munka és erő,
Ez a jövő nagy menedéke,
Embert egekbe emelő.
A munka a rend és a béke,
Az életünknek lelke ő.
Csak az bitang és az hazátlan,
Ki here módra él magában!

Ki itt belépsz, jövőbe lépsz be
Mely millióknak ad jogot

Vérért, verítékét cserébe,
 Hogy legyenek mind boldogok!
 Hogy a gyalázott Ember képe
 Ragyogjon, mint a nap lobog!
 S a munka ne legyen robot csak,
 De himnusza a dolgozóknak!

Ki itt belépsz, hozd el magaddal
 Piros zászlónak a reményt,
 Ki itt kimégysz, vidd diadallal
 A mély hitet, vidd szerteszt!
 Dolgozni föl mind, lankadatlan,
 Amíg az élet fénye ég!
 Hirdessük: itt nem boldogul más,
 Csak aki alkot, aki munkás!

A vers a *Délmagyarország* 1919. július 15-i számában jelent meg. A kritikai kiadásban Péter László leírja a vers születését. A szegedi Munkásotthont május végén bezáratták, Juhász Gyula az újbóli megnyitásra írta a verset. (KK 2: 196 508) A szocializmus időszakában gyakran közölték, szavalták, arra gondolhattak, hogy a vers munkássággal kapcsolatos jelképei „leváltják” a vallásos szimbólumokat. Pedig éppen arról van szó, hogy a költő szakralizálja a munka, a munkásság jelképeit. A „gyalázott Ember” absztraktabb képe is megjelenik, a „mély hit” egyszerre szakrális és a gyakorlati élethez kapcsolódó. A vers erőteljes képeihez nem kell külső hatást keresnünk, többször utaltunk már Juhász Gyula dinamikus kifejezésmódjára. Emberképe teljessé válik, a filozófiai, teológiai emberkép kiegészül a szociálissal. Juhász Gyula sokféle témáját, nyelvének sokszínűségét, a vidéki és a munkáséletet ábrázoló, a szociografikus pontosságtól a filozófiai absztrakcióig terjedő versvilágát, nyelvi rétegeit tekintve érthetetlen, hogyan lehetett őt egyhúrú, elégikus költőnek nevezni.

Baross Gábor emlékezete

Ma szellemet idézek és a múltban
 Keresek hőst, aki jövőt jelent,
 Sívár időnk gyászától elborultan
 Idézem őt, a munkától nemest.
 A munka hőségét fogom énekelni,
 Ki terveket, célt és reményt adott,
 Aki tudott akarni, tenni, merni:
 A dolgozó és alkotó Barosst!

Engem nem szédít a kevély magasság,
 Hová halandót jó szerencse tesz,

A vagyon és rang nem érinti lantját
A költőnek, ki jobb jövőt keres.
De bármi polcon a valódi érdem
Méltó dalomra, mely igaz, szabad,
Barossban én most a férfit dicsérem,
Ki nagyra tört és mindig jót akart!

Baross: e név gránitból és acélból
Úgy döbben most élém: élő szobor,
Kihez az olcsó jelszóktól alélt kor,
Mint orvosához, elzarándokol.
Baross: e név ma azt jelenti: munka,
Kitartó, lázas, lelkes és erős,
Nézd, magyarom, bár sorsa porba sujtja,
Haláláig hogy dolgozott e hős!

A haladás zenéje benne zengett
És kattogott, mint vasuton a sín,
Ha a vonat robog és a menetrend:
Előre mindig; új kor utain!
Munkás magyar volt, aki telve lázzal,
Józan maradt, mert tudta, mit akart
S míg füstbe ment terv lett sokaknak álma,
Ő fölszántotta a magyar talajt.

Igaz, hogy léte csonka, mint ez ország,
Mely romjain most kezd új életet,
De rajtunk áll és ez nagy, szent adósság,
Hogy befejezzük, ami ránk mered!
Ó mennyi munka vár még, mennyi rom van,
Költő, tudós, kalmár és iparos,
Hány kézre, észre van szükség e honban,
Hány férfira, ki méltó rád, Baross!

Szent lázad égjen mindnyájunk erében,
Tört álmodat valóra váltani,
Hogy fölépüljön gyászban, ködben, éjben
Egy boldog ország itt, a holnap!
A munka és tudás pillére tartsa,
Alapja a megértő szeretet
És akkor a jövő munkás magyarja
Vigabban áldoz majd, Baross neked!

A vers a *Munka* 1921. május 10-i számában jelent meg először. Május 8-án a szakszervezet cipőiparos szakosztálya Baross Gábor halálának (1892. május 8.) évfordulója alkalmával emlékünnepelet rendezett. Ezen olvasta fel a költő versét. (KK 2: 257 532)

Baross Gábor a 19. század jelentős politikusa, kereskedelmi miniszter, a közlekedésügy, a vasút, a posta fejlesztője. A vasút fejlesztéséért vasminiszter néven emlegették. Juhász Gyula verse az 1920. júniusi 4-i trianoni szerződés, Magyarország feldarabolása után született. A hang mégsem érzelmes, hanem józan, szinte kormányprogramot ad Csonka-Magyarország talpra állításához. Az országot csak a munkás magyar építheti újjá, költőre, tudósra, kalmárra, iparosra egyaránt szükség van — a mai Magyarország számára sem lehetne jobb programot megfogalmazni.

Isten kezében

A júniusi napnak záporában,
Mely aranyat nyilaz álmatagon,
Lyukas nadrágban és kehes kabátban
Öreg csavargó alszik a padon.

Körülötte az élet dele forr, zúg
És robognak a ringó gépkocsik,
Ő lógó fejjel más világba fordul
És egy boldog májusról álmodik.

Elnézem én gyöngéden és irigyen,
Az élete és padja oly kemény,
De ő most végtelen puhán, szeliden
Bizton pihen az Isten tenyerén.

A vers a *Népszava* 1926. július 6-i számában jelent meg. (KK 3: 16 291) Az Istenre hagyatkozás verse, önarckép, még ha kívülről nézi is a csavargót. Az ember létének Isten ad végső dimenziót — ezt fejezi ki ez az egyszerű költemény. A képalkotás dinamikus: a júniusi nap aranyával az öreg csavargó alakja áll szemben, az első versszak két-két sora párhuzamos szerkezetű. Ez a szerkesztésmód a második és a harmadik versszakban is érvényesül, párhuzam és ellentét jelenik meg. A harmadik versszakban a rag nélküli „végtelen” szó inkább határozói, mint melléknévi értelmű, az utána következő három határozóragos melléknév mértékét, végtelenségét, az isteni dimenziót jelöli. A szófajok átmenetiségére a *Milyen volt...*-ban is találtunk példát. A „forr, zúg” és „fordul” a tiszta rím és az asszonánc keveréke, mintha a második szótag csak magánhangzós egyezése a világtól való elfordulást is mutatná. Érdekes egymás mellé állítani Baross Gábor és a csavargó alakjáig, a költészet íve és tematikája az egyszerű embertől a

a csavargó alakjáig, a költészet íve és tematikája az egyszerű embertől a nagyformátumú politikusig húzódik.

Társadalomrajz

Az éles szemű publicista észreveszi az élet apró jelenségeit, a költő felismeri azok szimbolikus jelentőségét: Juhász Gyula szemléletében a népi íróknak is elődje.

Tápai lagzi

Brummog a bőgő, jaj, be furcsa hang,
Beléjekondul a repedt harang,
Kutyák vonítanak a holdra fel,
A túlsó parton varjúraj felel.

Brummog a bőgő, asszony lett a lány,
Az élet itt nem móka s nem talány,
A bort megisszák, asszonyt megverik
És izzadnak reggeltől estelig.

De télen, télen a világ megáll
És végtelen nagy esték csöndje vár,
Az ember medve, alszik és morog.
Benn emberek és künn komondorok.

Brummog a bőgő, elhervad a hold,
Fenekig issza a vőfély a bort,
Már szürkül lassan a ködös határ,
És a határban a Halál kaszál...

A vers először a *Magyarság* 1923. december 25-i számában jelent meg. (KK 2: 315 551) A „talány” szó versbeli tartalmát érdemes összehasonlítani a „Régi szerelmes vers” szóhasználatával. Az élet két oldala: a romantikus szerelem és a kemény, illúziótlan vidéki élet szociografikus ábrázolása. A *Tápai lagzi* komor költőisége, balladás szerkezete az *Ancsa szolgáló* című, korábban elemzett versre emlékeztet. A hervadó hold képe a *Babona* című versben is feltűnik. A bravúros formai megoldások a *Tápai lagzit* is jellemzik. Az első versszak rímfelelőiben a „hang — harang, fel — felel” egy szótag betoldással utánozza a bőgő vonójának rövidebb-hosszabb rándulásait. A második versszak első két sora mozaikrím. A harmadik sorban az „asszonyt” elől hiányzik a névelő, a kihagyásos szerkezet a kemény élet ritmusát érzékelteti, nincs idő érzélgősségre. Tulajdonképpen az előző szó névelője terjeszti ki a jelentését, a hasonló szerkesztésmódra a korábban

elemzett versekben is találunk példát. A brummog hangutánzó szó, az „r”-ek alliterációja tovább vonul. Az első két versszakban a medve hangját halljuk, a brummogást, a harmadikban egy metaforában meg is jelenik. Kissé profánul fogalmazunk, mikor észrevesszük, hogy Anna belépőjét is így készítette elő a költő, aki a *Milyen volt...* harmadik versszakában jelenik meg. A költői eszközök hasonlóak, a megoldás persze versenként más. A „brummog a bőgő” harmadik ismétlése a negyedik versszak élén jelenik meg, miután a harmadik versszakban tisztázódott, hogy az ember az, aki a medvére hasonlt. A „morog-komondorok” ismét szétsugárzó rím. A harmadik versszak harmadik sora grammatikailag érdekes megoldás, egy főnévi és két igei állítmánnyal. A negyedik sor a lehető legszűkszavúbban összegzi a helyzetet: „Benn emberek és künn komondorok” — ismét hiányos szerkezet, kimarad az igei állítmány, a párhuzamos szerkezet metafora, az emberi létet a rideg komondorokkal állítja párhuzamba. A negyedik versszakban ismét megszólal a bőgő, az első sor első része harmadszor ismétlődik. A befejező sorban az „a-á” hangkapcsolat háromszor ismétlődik, az „l”-ek alliterálnak, utánaozva a kaszálás mozdulatát. A gondolatok, szóképek ritmusa is rövid, szaggatott, mintha a bőgő muzsikája lennének. A versben komor költőiség érvényesül, mint a görög tragédiákban, mely valahogyan a sorsot is reményteljesebbé teszi, ez a ritmus az élet és nem a pusztulás ritmusa. A rövid, szaggatott sorok sűrítések, kevés szóval sokat képesek kifejezni.

Madách Sztregován

...Vihar után, örök borúban
 Nem is lesz több fény soha tán —
 Ül térdig porban és hamuban,
 Egyetlen társa a magány.
 Magyar magány, világmagány, haj,
 Igen bolondul forrt a must,
 Véres szüret után nagy árnyak.
 Kisértetek. Bort, famulus!

Bort, famulus. Bitang az eszme,
 Fejedre nőnek a gazok,
 Kik indultak veled repesve
 Köszönteni az új napot!
 Vörös vagy zöld: rongy lesz a zászló,
 Az Igazság bukik vele
 És arra jó, hogy számadáskor
 Bunkó legyen törött nyele!

Bort, famulus! Voltak bolondok,
Kik halni tudtak ostobán,
De az okos gaz úgy tolongott,
Hogy révbe ért későn, korán.
Bort, famulus! Vivát az ember,
Ki egyre küzd, mindig veszít,
És éljen Éva is, a néember,
Bár forró jege nem hevít.

Mély börtönömben megtanultam,
Hogy mennyit ér a szűk világ,
Nem szebb jövődő forr a mustban,
Csak fejfájós mámor. Vivát!
Be van fejezve már a művem,
Tapsoljon néki, aki tud.
Sokat hevültem, mig lehültem,
Bort famulus! Nincs más kiút.

A vers elsőször a *Magyarország* 1922. szeptember 17-i számában jelent meg, majd a *Pásztorújság* 1923. január 28-i számában is. A kritikai kiadás a 13-16. sorhoz a költő következő aforizmáját idézi 1925-ből: „A kalandor nem a zászló színét nézi, hanem a nyelét.” (KK 2: 281 542) Az idézet azt is példázza, hogy életművében egységben állt prózai mű és költészet, a gondolatoknak szabad átjárása volt a műfajok között. Az örök Juhász Gyula: nem látjuk-e mai világunkban, hogy eszméink elvesznek, zászlainknak pedig valóban bunkó lesz törött nyele? „Mente / A könyvek által a világ elébb?” — kérdezi Vörösmarty már 1844-ben. Madáchot, a drámaíró egy monológgal jellemzi, mellette van a famulus is, drámaíró drámával mutat be. Madách is érezte az ellentétet a magas és magvas eszmék és a realitás között, az 1848-as forradalomnak a görög szín felel meg, mikor a nép elárulja Miltiadészt. Az 1848-as forradalom leverése után óriási letargikus hullám következett, mely a pesti ifjúság körében erkölcstelenséghez vezetett. Arany János *Hídavatása* is jelzi az új korszak ellentmondásait. Az utolsó előtti sorban „Sokat hevültem, míg lehültem” — annomináció, hasonló hangzású, de különböző jelentésű szavak összekapcsolása, mely egyben ellentétet fejez ki.

A vers társadalomrajz is, kifejezi a költő csalódottságát kora társadalmi mozgalmával kapcsolatosan.

Magány, az eszmék hajótörése. Vesztes háború, forradalmak kavargása, Trianon. A nemzeti tragédia mellett a személyes sors kilátástalansága. Juhász Gyulával párhuzamosan Kafka írja az életművét.

Történelem

A millenniumi évek a történelem iránti érdeklődést is felélesztették. A magyar irodalomban természetesen korábban is volt ilyen irányultság, gondolhatunk Jókai, Madách, Kemény Zsigmond, Jósika Miklós, Vörösmarty Mihály és mások műveire, hosszan lehetne sorolni, *Himnuszunk* maga is a történelem áttekintése. Gárdonyitól az *Egri csillagok* 1901-ben jelent meg, csak szemelgetés ez a művek gazdagságából. A Városligetben 1903-ban avatták Ligeti Miklós Anonymus-szobrát. A bírálóbizottságot először megdöbbenette a csuklyás, arcát rejtő szobor, azonban végül ez a változat győzött. Erről a szoborról külön tanulmányt lehetne írni, milyen szimbolikus jelentése van a csuklyás alaknak, aki a történelem kiszámíthatatlanságát, talán végzetszerűségét is jelképezi. Juhász Gyulát is megihlette ez az alkotás, hiszen költői világában, gondolkodásában jelentős helyet foglal el a magyar történelem.

Anonymus

Ligeti Miklós szobrára

Szürke kámzsa, mely alól sötéten
Ismeretlen arc mély szeme ég,
Mint láng, melyet idő, messzeség
Nem olt el középkor éjjelében.

Szikár kéz, mely sárga pergamenre
Góggel, mintha szekercét ragadna
És csatát vezetne vérviharba,
A foglalás tetteit jegyezte.

S gót betük közt, gót ívek sorában
Érezte, hogy erő, támadás van,
Magyar erő és jövő zenéje!

S hiába szállt fölé gót ív éje,
Századok mély trombitája harsan
Győztesen a vén deák szavakban.

A vers először a *Független Magyarország* 1910. január 16-i számában jelent meg. (KK 1: 249 487) A szobor nem csak témájában, megformálásában is közel állhatott Juhász Gyulához, hiszen költői eszközei között nagy szerepe volt a sejtetésnek. A *Délmagyarország* 1920. január elsejei számában is megjelent, a békeszerződések előtti hangulatban idézve a történelmet, „századok mély trombitáját.” Már jöttek hírek arról, hogy mi készül, *Anonymus* sóhajtva nyitott új lapot krónikájában.

A pannóniai légió dala

Különös itt az Iszter,
Hajókat nem emel,
Megy a pontusi révbe
És nem visz minket el.
Trajánus oszlopánál
Csodálkozik nagyon:
Mit akarsz, gőgös emlék
E csöndes avaron?

Tibiscus szomoru víz,
Oly álmos és szegény,
De néha szűz virágzás
Pattan ki a színén.
Egy éjszaka s színes lesz,
Egy hajnal s vége már.
Álmodik és nagyon vár
Valakit ez a táj!

Germániában tölgyek
És tölgydárdák soka,
Britannia gályát visz,
Vár rá Thulé foka,
Gallia tornyokat rak,
Dalos minden fia,
De szörnyü mélyen hallgatsz,
Baljós Pannónia!

Rómából száll a sas még,
De napunk vörhenyes,
Ilyen az áldozó nap,
Ha temetőt keres.
A kardunk éle csorba
És éles — szatiránk,
A Sas nagyon kifáradt
S nagyon nagy a világ!

Pannónia vidékén
Hüvös az ősz dere
S idegenül ragyog ránk
A Göncöl szekere.

Tejút szabad mezőin
Még hadak útja lesz,
Tibiscus szőke fodra
Hódítók ágya lesz!

Tibiscus szőke fodra
Hajókat még emel,
Pannónia vidékén
Még valaki énekel!
Germániában lesz még
Tölgyekben nagy hiány
S valaki győzve, bátran
Új nép zivatarában
Robog át Gallián!

A vers először a *Független Magyarország* 1909. november 14-i számában jelent meg, az átdolgozás és a pályázat elnyerése okán Szakolcához is kapcsolódik. „A költő 1911-ben átdolgozott formában benyújtotta e versét a Petőfi Társaság Bulyovszky-pályázatára, s 1912 januárjában elnyerte vele a 200 koronás pályadíjat” — írja a kritikai kiadás. (KK 1: 234 479)

Különös verse ez Juhász Gyulának, volt elemző, aki megjegyezte, olyan, mintha nem is ő írta volna. Pedig éppen költészetének lényege tükröződik, sejtetés, lüktető forma, a stilisztikai eszközök fölényes ismerete, latinitás. A vers latin szavak, földrajzi elnevezések költőiségét ragyogtatja föl, ez nem egyszerű stilisztikai eszköz, pusztán érdekesség. Kibővíti a táj történelmét, *Szege*d című versében Attila király áll a Tisza fordulójánál, ebben a költeményben a korábbi időszakot ábrázolja, de jóslatszerűen megjelenik a népvándorlás, az utolsó előtti versszakban sejtelemszerűen említésre kerül a Hadak útja. A jambikus lejtés mintha a légiók dübörgését adná vissza, de a történelem haladását is. Juhász Gyula most latin szavakat vett elő bűvészdobozából, a vers hangulata másképpen idézi balladait, de azok körébe tartozik.

„Tibiscus szőke fodra” — a kedvelt szőke szín most egy latin földrajzi névhez kapcsolódik. Persze a „szőke Tibiscus” erőltetettnek tűnne, egy birtokos jelzős szerkezetben a magyar birtokszóhoz kapcsolódva azonban beilleszthető a jelző. A *Milyen volt...*-ban is találtunk példákat arra, hogy birtokos jelzős szerkezettel fejezte ki a tulajdonságot. A költemény jellemzője a balladaiság, a kihagyásos szerkezet, mely a történelem, a népvándorlás eseményeire utal. A vers nyelvi élmény, a latin szavak költőiségének átérzése, mely a történelmi hangulatot idézi. Juhász Gyulának sok verse szól városokról, történelemről, történelmi személyiségekről, itt nyelvében is alkalmazkodik a bemutatott korhoz. A második versszak természetet, történelmet és sorsot kapcsol össze villanásszerű képekben. A rövid sorok nem csak a légió menetelésének ütemét idézik, a gondolatok sűríté-

sére, tömörítésére is lehetőséget adnak, ami Juhász Gyula stílusának amúgy is jellemzője. A rövid sorokból álló versnek saját esztétikája van, üteme, rímelése különös, balladai világba vezet. Gondoljuk a *Vízimalom* című versére, mely Arany János *Ősziéit* idézi. Ehhez a ritmushoz jól illenek a latin földrajzi nevek, alkalmazásuk a versvilág különösségét érzékelteti. Történelmünk is ilyen, mint a tiszavirág leírása a második versszakban, hirtelen kipattanó, gyorsan megsemmisülő virágzások. A légió éneke akár egy jóslat, nem csak a jelenről szól, a lépések dübörgésében megjelenik a történelem, a lebukó vörhenyes nap temetőt keres, utalás a Birodalom bukására, de az itt élő népek történelmére is.

A pályázat bírálói hiányosságként említették, hogy a befejező versszakok homályosak, pedig az ilyen szerkesztésmód Juhász Gyula költészetének jellegzetessége, modernségének jellemzője. Ezúttal a derék bírálókban volt a hiba, akik félreolvasták a verset, akaraton kívül érzékeltetve, hogy milyen kevés megértésre számíthatott még az elismert alkotás is.

Emese álma

Ázsiai sátor mélyén,
Ázsiai éjek éjén,
Hulló csillag fénye mellett
Álmodott Don vize mellett.

Szépnyánk volt, sorsok anyja,
Álmodott föl-fölrivadva,
Megborzongott babonázva
Ázsiai éjszakába.

Szíve táján a jövőendő,
Lelke mélyén ősi erdő,
Napnyugatra terjedendő,
Melynek méhe sohse meddő.

Álmodott és látta kéjjel,
Ágyékából messze, széjjel
Hódító folyam dagadva
Mint rohan borús Nyugatra.

Népek útján büszke haddal
Söpri gátját diadallal,
És föléje vén turulnak
Védő szárnyai borulnak.

És az álom egyre mélyebb,
Mélyebb, szörnyebb és sötétebb,
Ősi folyam vérrel árad
S édig nyúlnak szolgagátak!

Álom, álom, terhes álom,
Messze ázsiai tájon,
Mikor élsz már boldog véget
Anyáálma Emesének?

A vers először a *Magyarság* 1923. április 8-i számában jelent meg. (KK 2: 296 545) Ahogy az *Ember tragédiájában* Ádám álma állítja elénk a világtörténelmet, ugyanúgy pereg le *Emese álmában* a magyar történelem. A költő Trianon után összefoglalja hagyományainkat. A befejezés mintha a *Himnusz*t is visszhangozná, „Hozz rá víg esztendő”. A befejező sor magánhangzói: „a a á a — e e é e” a mély hangrendű „a — á” és a magas hangrendű „e — é” ritmikus váltakozása. Az előző versszakban az „é — e; á — a” a páros rímekben bukkan föl, szétszűrőzve a befejező sorban. A befejező sor magánhangzói egyéb variációkban is felmerülnek, összefogva a verset. Egy tulajdonnév költőisége ragyog föl itt is, a befejező magas hangrendű magánhangzók reményt sugallnak.

Mátyás király

Nézd Donatello márvány vésetét,
A karvaly orrt, a dactól görbe ajkat,
Mely gunyt nyilazva sujt, bár csukva hallgat,
Nézd a szemét, mely fényes és setét!

Ez ő! Rőt multunk ércizmu magyarja,
Királyi holló, mely nyugatra tart,
Mely fölgyújtja a bús magyar avart,
Mely a jövendőt lángolón akarja!

Pusztára épül tündérpalotája,
Plutárkot érti és Cézárt csodálja
És elmereng olasz kéz remekén.

De garaboncásként viskóba járva,
Míg irt keres az árva pór bajára,
Érezi, hogy mily magányos szegény!

A vers először a *Budapesti Napló* 1906. február 4-i számában jelent meg a *Gel-
lért püspök* és a *Géza* című szonettekkel együtt, *Magyar szonettek* főcímmel. (KK 1:

93 390) Péter László *Így élt Juhász Gyula* című könyvében (50. o) így ír a versről: „Ez a vers: pontos szerkesztés, tárgyias ábrázolás; hibátlan formaművészettel, finoman kikalapált történelmi dombormű. Juhász verse nem ismeri az *impassibilitét* (az érdektelenséget, a személytelenséget): a fényes reneszánsz uralkodó arcképébe belelopja vallomását, részvétét; együttérzését a magával rokon bánatúnak, magányosnak sejtett királlyal.”

Dózsa feje

Fehér gyolcsban, setét éjben
— Ezerötszáz tizennégyben —
A kakas épp harmadszor szól,
Dózsa feje Szegeden volt.

Pálfi bíró fölemelte,
Hajnal előtt sírba tette,
Lenn a sírban némán, mélyen
Alszik a fej vaksötétben.

Pálfi bíró Piros lánya
Hófehér lón nemsokára,
Mint viola rózsza mellett,
Hervad ő is Dózsa mellett.

Zsarátnok lesz, ami tűz volt,
Síri virág, aki szűz volt,
Koponyák és szivek porán
Uj dalba fog uj csalogány.

Hej, a sirok egyre nőnek
Szőnyegén a temetőnek,
Elhervadnak mind a rózsák,
Őskertedben, Magyarország.

Ó de néha éjten éjjel,
Mikor csak a kakas éber,
Kigyúl egy láng, mint az órszem,
A szegedi temetőben.

Nézi más láng lobogását,
Földi tüzek égi mását,
Vár egy napot fölkelőben,
Régi magyar temetőben!

A vers először a *Délmagyarország* 1919. július 27-i számában jelent meg. A Dózsa fejére vonatkozó hagyomány, melyet Juhász Gyula e versében földolgoz, Verancsics Antal emlékirataiban maradt fenn; a költő számára bizonyára Márki Sándor Dózsa-monográfiája közvetítette. (KK 2: 198 509)

A vers balladaisága, szaggatott ritmusa rokon *A pannóniai légió dala* című költeménnyel. A szocialista időszakban direkt megfelelést kerestek az 1919-es év zaklatott és véres eseményeivel, pedig ez a vers nem közvetlen feldolgozás, hanem költői látomás, Dózsa alakja szimbolikus jelentőségű, történelem, emberi sors, szerelem fonódik egy szürreális képbe.

Gabriele d'Annunzionak 1918

A nyár dalol az enyhe zöld alatt.
A Tiszaparton, a kelő napon,
Míg rózsafényben szállnak madarak,
Egy szökőkút zenéjét hallgatom.
Be szép a reggel, ott is, ugy-e szép?
Tiburi völgyben, Róma szüz egén
És szép, ha langy illattal a setét
Mély nyári éj néz száz csillagszemén.
Ó minden fájó árnyon, gyászon át
Oly diadalmas és oly dús az élet.
Úgy zengeti az örömharsónát,
S te meg akarnád ölni az öcsémet?

De a szökőkút csak dalol, dalol,
Tükrébe fürdik kék menny, zöld pagony,
Versailles se több nékem, túl valahol,
Mint ez a sétány, nyári hajnalon!
Ó pedig én is, én is fürdetém
Tört lelkemet mindenben, ami szép,
Elrévedeztem Rembrandt remekén
És ittam versek mákonyos izét.
Daloltam én is messze, méla dalt,
Csöndes panaszt arról, mily bús az élet
És hogy mily szép a bú a nap alatt.
S te meg akarnád ölni az öcsémet?

Ó régi nyár, ó eltűnt szüz derű,
Mi verseket olvastunk estelen.
A versekben száz bűvös hegedű
Sírt epekedve és sejtelmesen.
Az égi sátor künn már csillagos
Kékellő selymét feszítette fenn.
S tán Párizsban nagy körutakon
Kószáltál és titáni tereken!
Mi téged is idéztünk, — szellemet —
És verseden a lelkünk messze tévedt,
Párisba tán és álmodtunk veled.
S te meg akarnád ölni az öcsémet?

A vers először a *Délmagyarország* 1918. május 19-i számában jelent meg. Öccse, Juhász Endre (sz. 1897) ekkor 21 éves volt, katonaként az olasz fronton harcolt — közli a kritikai kiadás. (KK 2: 148 487) A vers három 12 soros strófából áll, a sorok lejtése jambikus. Az első 11 sor mindegyik strófában a művészet értékeit foglalja össze, Juhász Gyula műveltségélményének sűrítése. A strófák végén háromszor ismétlődik az egymondatos refrén. A pusztítás kifejezésére egyetlen sor is elég, mely drámai módon áll szemben a kultúra virágzásának képeivel. Fegyverek közt hallgatnak a múzsák, a vers úgy szól a háborúról, hogy 36 sorában csak a hármas refrén tartalmazza az „ölni” szót, de azt mindjárt magánhangzó alliterációval, szó eleji összecsengéssel kiemelve. Bravúros elhallgatás és hangsúlyozás ez is. Juhász Gyula műveltségélménye drámai dikcióvá lett, a szellem és a pusztítás ellentétének kifejezőjévé. A reneszánsz nem elvont világ, láttuk, hogy az Anna-szerelem verseiben is megjelennek a műveltségélmények. A kultúra képei nem közömbös leírások, inkább kiáradó szenvedélyesség, érvek sorakoztatása, melyre egyetlen szó felel: ölni. A költői eszközök közül kiemljük a hegedű hangjának érzékeltetését az „eltűnt szüz derű — bűvös hegedű” szóvégi magánhangzó-alliterációjában és a sor belsejében megvalósuló összecsengésben. Kiderül, hogy a hegedű az „e” hang duplázását is tartalmazza, hangalakja is zeneszerszám.
